

UOT:37.

İNKLÜZİV TƏHSİL MÜHİTİNDƏ PEDAQOQUN ROLU

dosent Aslanova Səbinə Ramiz qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
ORCID 0009-0001-4052-1631
Sabina-aslanova@bk.ru

Xülasə: *İnklüziv təhsil anlayışı hər bir şagirdin unikal ehtiyaclarının və potensialının tanınmasına və onların cəmiyyətin bir parçası olaraq qəbul edilməsinə əsaslanır. İnklüziv təhsil sistemi, xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdləri izolyasiya etmədən, onları ümumi təhsil siniflərinə daxil etməyi və burada onlara dəstək göstərməyi nəzərdə tutur.*

Açar sözlər: inklüziv təhsil, pedaqoq, müəllim, əməkdaşlıq, təhsil mühiti

Keywords: inclusive education, pedagogue, teacher, cooperation, educational environment

Ключевые слова: инклюзивное образование, педагог, учитель, сотрудничество, образовательная среда

İnklüziv təhsil bərabərlik, qarşılıqlı hörmət, tolerantlıq və əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan yanaşmadır. İnklüziv təhsil şagird və tələbələrin müxtəlifliyini tanıyır və onları vahid təhsil mühitinə inteqrasiya etməyə çalışır. İnklüziv təhsil dedikdə təkcə müxtəlif qabiliyyətlərə malik və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların eyni sinifdə təhsil alması deyil, eyni zamanda, kurikulumların, metodların, materialların və qiymətləndirmənin hər bir uşağın ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması nəzərdə tutulur. Müəllimlər, valideynlər, mütəxəssislər və digər maraqlı tərəflər arasında qarşılıqlı əlaqə və əməkdaşlıq prinsipi inklüziv təhsildə əsas götürülmüşdür. İnklüziv təhsilin məqsədi uşağın tam şəxsi inkişafı, sosiallaşması və cəmiyyətin həyatına daxil olması üçün şərait yaratmaqdır [6, s. 14-23].

İnklüziv təhsil bütün uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur, lakin xüsusən də hər hansı səbəbdən öyrənmə və ya inkişafda çətinlik çəkən uşaqların inklüziv təhsilə cəlb edilməsi məqsədə uyğundur:

- Əlilliyi olan şəxslər: fiziki məhdudiyyətli, görmə, eşitmə, nitq pozulması, əqli gerilik, autizm və s.

- Xüsusi təhsil ehtiyacları ilə: inkişaf və ya davranış pozulmaları ilə disleksiya, disqrafiya, hiperaktivlik, diqqət əksikliyi və s.

- Sosial cəhətdən imkansız ailələrdən və ya yeni mədəni və linqvistik mühitə uyğunlaşmaqda problemləri olan miqrant ailələrdən.

- Müharibə, zorakılıq, yoxsulluq və ya digər travmatik vəziyyətlərin qurbanları.

- Xüsusi qabiliyyətlərə və ya istedadlara malik olan və xüsusi diqqət və dəstək tələb edən.

İnklüzivlik prinsipi təhsil alanların hər birinin keyfiyyətli təhsil almağa, potensialını inkişaf etdirməyə, başqaları ilə birlikdə öyrənməyə, fərqliliklərə hörmət və dəyər verməyə, stereotiplərə və ayrı-seçkiliyə qalib gəlməyə imkan verir [4, s. 56-63]

İnklüziv təhsil müəllimi öz işində ona tədris prosesini şagirdlərin müxtəlif səviyyə və qabiliyyətlərinə uyğunlaşdırmağa, onların qarşılıqlı fəaliyyətinə və əməkdaşlığına kömək edən, onların idrak, sosial və emosional bacarıqlarını inkişaf etdirən, onlarda müsbət münasibət formalaşdırın müxtəlif üsul və üsullardan istifadə edir:

- Differensiallaşdırma. Müəllim hər bir uşağın fərdi xüsusiyyətlərini, maraqlarını, ehtiyaclarını və imkanlarını nəzərə almalı və onun hazırlıq səviyyəsindən, öyrənmə tempindən,

düşüncə tərzindən asılı olaraq ona tapşırıqlar, materiallar, resurslar, iş formaları və qiymətləndirmələr təklif etməlidir.

- Fərdi təhsil planı hazırlanması (FTP). FTP əlilliyi olan və ya xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaq üçün təhsilin məqsədləri, vəzifələri, məzmunu, formaları və vaxtı haqqında məlumatları ehtiva edən sənəddir. Müəllim, valideynlər, digər müəllimlər, sosial işçilər və tələbənin özü (mümkünsə) tərəfindən onun ehtiyacları, imkanları və maraqları əsasında birgə hazırlanmalıdır. Bu sənəd tədris prosesinin uyğunlaşdırılması, onun monitorinqi və korreksiyası üçün əsasdır.

- Kooperativ öyrənmə. Uşaqların müxtəlif qabiliyyət və xüsusiyyətlərə malik uşaqlardan ibarət kiçik qruplarda (3-5 nəfər) işlədiyi tədris üsulunu nəzərdə tutur. Kooperativ öyrənmə ünsiyyət, sosial və koqnitiv bacarıqların inkişafına kömək edir, həmçinin məsuliyyət, qarşılıqlı yardım, hörmət və dostluq hissi yaradır.

- Oyun üsulları. Əsas məqsəd uşaqları həvəsləndirmək və inkişaf etdirməkdir. Oyun üsullarına müxtəlif oyun növləri daxildir: hərəkət, rol oyunu, didaktik, rollu oyun, simulyasiya və s. Onlar yeni bilik və bacarıqlar əldə etməyə, yaradıcılıq, fantaziya, təxəyyül, məntiqi təfəkkür, yaddaş, diqqət və digər psixi proseslərin inkişafına kömək edir.

- İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə. Bu, tədris prosesində müxtəlif elektron cihazların (kompüterlər, planşetlər, smartfonlar), proqramlardan (mərifləndirici oyunlar, proqramlar, təqdimatlar), internet platformalarından (saytlar, bloqlar, forumlar, sosial şəbəkələr) və digər İKT vasitələrindən nəzərdə tutur. İKT müəllimə tədris materialını şaxələndirməyə və zənginləşdirməyə, onu tələbələrin müxtəlif qabiliyyət və ehtiyaclarına uyğunlaşdırmağa, öyrənməni daha maraqlı, interaktiv və effektiv etməyə imkan verir.

İnklüziv təhsil müəllimi sosial əhəmiyyəti və tələbatı yüksək olan peşədir. Dünyanın bir çox ölkələrində hər kəsin öz ehtiyac və imkanlarına uyğun keyfiyyətli təhsil almaq hüququnu təmin edən qanun və qaydalar mövcuddur. Bu, inklüziv siniflərdə və ya məktəblərdə işləyən bilən, həmçinin digər pedaqoqlara, valideynlərə və tələbələrə məsləhət və dəstək verə bilən peşəkarlara ehtiyac yaradır. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) məlumatına görə, 2023-cü ildə inklüziv təhsil işçilərinə ehtiyac təxminən 69 milyon nəfər olub [5, s.101-112].

İnklüziv təhsil müəllimi təkcə peşə deyil, həm də çağırışdır. Müəllimlik fərqli xüsusiyyətləri və ehtiyacları olan uşaqlar üçün çox səbir, sevgi, hörmət və anlayış tələb edən bir işdir.

İnklüziv müəllim sadəcə müəllim deyil, şagirdləri üçün əsl psixoloq, təşkilatçı, lider və dostdur. Bu sahədə uğurla işləmək üçün müəllim aşağıdakı bacarıqlara malik olmalıdır:

1. Psixoloji və pedaqoji bacarıq: Müəllimə müxtəlif ehtiyac və qabiliyyətlərə malik uşaqların psixologiyasını və inkişaf xüsusiyyətlərini başa düşməyə, onların təhsil ehtiyaclarını, məqsəd və vəzifələrini təhlil etməyə və diaqnostika etməyə imkan verir. Onlar fərdi təhsil planlarının işlənilməsinə və həyata keçirilməsinə, tədris prosesinin şagirdlərin müxtəlif səviyyələrinə və qabiliyyətlərinə uyğunlaşdırılmasına, öyrənmə və inkişafın müxtəlif üsul və üsullarının tətbiqinə, təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə və tənzimlənməsinə imkan yaradır [7, s. 6-24].

2. Ünsiyyət bacarığı: Müəllimə tələbələr, valideynlər, həmkarlar, mütəxəssislər və digər maraqlı tərəflərlə səmərəli ünsiyyət qurmağa, müxtəlif ünsiyyət forma və vasitələrindən (şifahi, yazılı, qeyri-şifahi, vizual) istifadə etməyə, müxtəlif uşaqlarla ünsiyyətin xüsusiyyətlərini nəzərə almağa imkan verir.

3. Sosial bacarıqlar: Müəllimə müxtəlif qabiliyyət və xüsusiyyətlərə malik uşaqlar arasında qarşılıqlı əlaqə və əməkdaşlığı təşkil etməyə, onların sosial rollarını, norma və dəyərlərini formalaşdırmağa, sosial səriştələri (məsələn, empatiya, dözümlülük, məsuliyyət)

inkişaf etdirməyə, sosial mühitdə ayrı-seçkiliyə və zorakılığa qarşı mübarizə aparmağa imkan verir [1, s.367-389].

4. Şəxsi bacarıqlar: Müəllimə öz şəxsiyyətini göstərməyə, səbr, xoş niyyət, empatiya, dözümlülük, çeviklik və yaradıcılıq inkişaf etdirməyə imkan verir. Müəllimin şəxsi bacarıqlarına aid etmək olar:

- Səbr və Dözüm: İnküziv siniflərdə müəllimlərdən səbr və dözümlülük tələb edilir. Müəllimlər əsasən hər bir şagirdin fərdi öyrənmə sürətinə və ehtiyaclarına uyğunlaşmalı və dəstək verməlidirlər.

- Empatiya və anlayış: Müəllimlər şagirdlərin emosional və sosial ehtiyaclarına həssas yanaşmalıdırlar. Bu yanaşma, şagirdlərin özlərini təhlükəsiz və dəstəklənmiş hiss etmələrini təmin edəcək.

- Müsbət yanaşma: Müəllimlər pozitiv və dəstəkləyici yanaşma nümayiş etdirməli, şagirdləri motivasiya etməli və onlara öz potensiallarını reallaşdırmaq üçün ilham verməlidirlər.

İnküziv müəllim mütəxəssisdən təkcə bilik və bacarıqlar deyil, həm də səbir, xeyirxahlıq, empatiya, dözümlülük, çeviklik və yaradıcılıq kimi şəxsi keyfiyyətlər tələb edən peşədir. Daim özünütəhsil, mövzu ilə bağlı ədəbiyyat, internet saytları, forumlar və video materialların müstəqil öyrənilməsi də vacibdir:

- Müasir təlimlər və seminarlarda iştirak: Müəllimlər inküziv təhsilin yeni metod və yanaşmalarını öyrənmək üçün davamlı olaraq təlimlərdə və seminarlar iştirak etməlidirlər. Bu, onların peşəkar bilik və bacarıqlarını artıracaqdır.

- Ədəbiyyat və tədqiqatlarla tanışlıq: Müəllimlər inküziv təhsillə bağlı yeni ədəbiyyat və araşdırmaları izləməli, bu sahədəki yeniliklərdən xəbərdar olmalıdırlar.

- Fikir və təcrübələrin paylaşılması: Müəllimlər həmkarları ilə fikirlər və təcrübələr paylaşmalı, inküziv təhsildə qarşılaşdıqları çətinlikləri və əldə etdikləri nailiyyətləri müzakirə etməlidirlər. Bu, onların daha effektiv tədris strategiyaları inkişaf etdirməsinə kömək edəcəkdir.

Müəllimin əsas vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilə bilər:

1. Bərabər imkanların təminatı: Müəllimlər bütün şagirdlərin bərabər təhsil imkanlarına malik olmalarını təmin etməlidir. Bu, hər bir şagirdin ehtiyaclarına uyğun fərdi tədris planlarının hazırlanması ilə mümkündür.

2. Dəstəkləyici mühit yaratmaq: İnküziv siniflərdə müəllimlər, şagirdlərin özlərini rahat və qəbul edilmiş hiss etdikləri bir mühit yaratmalıdırlar. Bu mühit əsasən şagirdlərin sosial və emosional inkişaflarına da töhfə verməlidir.

3. Fərdi Yanaşma: Hər bir şagirdin öyrənmə sürəti və tərz fərqlidir. Müəllimlər bu fərqlilikləri nəzərə alaraq, fərdi yanaşmalar tətbiq etməlidir.

4. Əməkdaşlıq: Müəllimlər valideynlərlə və cəmiyyətlə sıx əməkdaşlıq etməli, onların dəstəyini almalıdırlar. Valideynlərin və cəmiyyətin iştirakı, inküziv təhsil prosesinin uğurla həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır.

- Valideynlərlə əməkdaşlıq: Müəllimlər valideynlərlə sıx əməkdaşlıq etməli və onlara inküziv təhsil prosesində fəal iştirak etmələri üçün imkan yaratmalıdırlar. Valideynlərin dəstəyi və iştirakı təhsilin uğurunu artıracaqdır.

- Mütəxəssislərlə əməkdaşlıq: Müəllimlər digər mütəxəssislərlə, məsələn, xüsusi təhsil müəllimləri, psixoloqlar və logopedlərlə əməkdaşlıq etməli və onların təcrübəsindən faydalanmalıdırlar.

- Sinifdə yardımçı pedaqoqla birgə iş : İnküziv təhsildə müəllimlər, sinifdə yardımçı personalın (məsələn, tədris köməkçiləri) dəstəyindən istifadə etməlidir. Bu, tədris prosesini daha səmərəli və şagirdlər üçün daha uyğun hala gətirəcəkdir.

İnklüziv təhsildə müəllim və pedaqoqların qarşılaşdığı bəzi əsas çətinliklər aşağıdakılardır:

1. Resurs çatışmazlığı: İnklüziv təhsil üçün tələb olunan əlavə resurslar və dəstək materialları bəzən məhdud olması müəyyən çətinliklərə səbəb yaradır.

2. Təlim ehtiyacları: Müəllimlərin inklüziv təhsilə dair yetərli bilik və bacarıqlarının olmaması onların effektiv işləməsini məhdudlaşdırır. Bu, davamlı təlim və peşəkar inkişaf ehtiyacını ortaya çıxarır.

3. Siniflərin müxtəlifliyi: Fərqli ehtiyaclara malik çoxsaylı şagirdlərin olduğu siniflərdə fərdi yanaşma tətbiq etmək çətinlik yaradır.

4. Dəstək mexanizmlərinin olmaması: Bəzi hallarda, məktəblərdə xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlərə dəstək verəcək mütəxəssislərin (məsələn, xüsusi təhsil müəllimləri, psixoloqlar) olmaması əsasən məqsədyönlü iş rejiminin təmin edilməsi üçün böyük maneə yaradır.

İnklüziv təhsildə müəllim və pedaqoqların rolu çox əhəmiyyətlidir və bu rolun effektiv yerinə yetirilməsi üçün onlar davamlı olaraq peşəkar inkişaf imkanlarından yararlanmalı, fərdi yanaşmalar tətbiq etməli və cəmiyyətlə əməkdaşlıq etməlidirlər. Eyni zamanda, inklüziv təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün dövlətin və təhsil qurumlarının da dəstəyi vacibdir. Müəllimlərin və pedaqoqların səyləri, resursların təminatı və cəmiyyətin dəstəyi ilə inklüziv təhsil hər bir uşağın bərabər və keyfiyyətli təhsil almasına nail olacaq.

İnklüziv təhsildə müəllimlərə verilən tələblər onların peşəkar hazırlığı, şəxsi xüsusiyyətləri və əməkdaşlıq bacarıqlarına əsaslanır. Müəllimlər bu tələbləri yerinə yetirməklə inklüziv təhsil mühitini yaradır və hər bir şagirdin bərabər təhsil imkanlarına malik olmasını təmin edirlər. İnklüziv təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün müəllimlər davamlı olaraq peşəkar inkişaf etməli və cəmiyyətin dəstəyindən faydalanmalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. Avramidis E., Elias E. The influence of teaching experience and professional development of Greek teachers' attitudes towards inclusion. *European Journal of Special Needs Education*, 2007. Vol. 22, no. 4, pp. 367–389.
2. Ben Yehuda, S., Leyser, Y., Last, U. (2010). Teacher educational beliefs and sociometric status of special educational needs (SEN) in inclusive classrooms // *International Journal of Inclusive Education*. Vol. 14, Iss. 1. P. 17—34.
3. Boitumelo, M., & Sourav, M. (2018). University of Botswana Gaborone, Republic of Botswana, *Journal of International Special Needs Education*. Vol. 18, No. 2 pp. 60–72
4. Glazzard, J. (2011). Perceptions of the barriers to effective inclusion in one primary school: Voices of teachers and teaching assistants [Электронный ресурс] // *Support for Learning*. Vol. 26, Iss. 2. P. 56—63.
5. Nochajski, S. (2001). Collaboration between team members in inclusive educational settings [Electronic resource]. *Occupational Therapy in Health Care*. Vol. 15, no. 3–4, pp. 101–112.
6. Giangreco, M.F., Backus, L., Cichoski, K.E., Sherman, P., Mavropoulos, Y. (2011). Paraeducator training materials to facilitate inclusive education: Initial field-test data // *Rural Special Education Quarterly*. Vol. 30, no. 1, pp. 14–23.
7. Ryan, J. (2010). Establishing inclusion in a new school: The role of principal leadership. *Exceptionality Education International*, 2010. Vol. 20, no. 2, pp. 6–24.

**THE ROLE OF THE TEACHER AND THE TEACHER IN THE INCLUSIVE
EDUCATIONAL ENVIRONMENT***Aslanova Sabina Ramiz***Summary**

The concept of inclusive education is based on recognizing the unique needs and potential of each student and accepting them as part of society. Inclusive education system involves including students with special educational needs in general education classes and supporting them there, without isolating them.

**РОЛЬ УЧИТЕЛЯ И УЧИТЕЛЯ В ИНКЛЮЗИВНОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ***Асланова Сабина Рамиз кызы***Резюме**

Концепция инклюзивного образования основана на признании уникальных потребностей и потенциала каждого учащегося и принятии его как части общества. Система инклюзивного образования предполагает включение учащихся с особыми образовательными потребностями в общеобразовательные классы и поддержку их там, не изолируя их.

*Rəyçi: ped.ü.f.dok.dos. N.T.Hüseynova**ADPU-nun Xüsusi təhsil kafedrasının 3 iyun 2024 -cü il tarixli iclasın 20 sayılı protokolu**Daxil olma tarixi 03 iyun 2024-cü il*